

Świderski, Grzegorz

Dwa XVIII-wieczne inwentarze zamku biskupów warmińskich w Braniewie

Komunikaty Mazursko-Warmińskie 3, 399-412

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Grzegorz Świdorski

DWA XVIII-WIECZNE INWENTARZE ZAMKU BISKUPÓW WARMIŃSKICH W BRANIEWIE

Murowany zamek biskupów warmińskich w Braniewie stanowił jeden z dziewięciu tego typu obiektów wzniesionych na obszarze władztwa warmińskiego w okresie późnego średnio-wieczna. Siedem zamków w: Barczewie, Biskupcu, Braniewie (od 1398 r. do 1773 r. Stare Miasto Braniewo), Jezioranach, Lidzbarku Warmińskim, Ornecie i Reszlu należało do biskupów warmińskich, natomiast dwa w: Pieniężnie i Olsztynie do kapituły warmińskiej.

Najstarsza informacja o pierwszym zamku braniewskim, najprawdopodobniej budowli drewniano-ziemnej, została zawarta w czternastowiecznej *Kronice ziemi pruskiej* Piotra z Dusburga oraz w dwóch innych kronikach opartych na jej relacjach – *Kronice pruskiej* Mikołaja z Jeroszyna i *Kronice oliwskiej* opata Stanisława. Według Dusburga w 1241 r. Krzyżacy wzniesli na ziemi pruskiego plemienia Warmów zamek Braniewo¹. Podczas pierwszego powstania pruskiego w latach 1242–1249 zamek został prawdopodobnie opanowany i zniszczony przez Prusów². Po zakończeniu powstania, zamek braniewski został dość szybko przywrócony do służby, na co pośrednio wskazuje wzmianka o „ciuitatem de Brunsberg” zawarta w dokumencie wystawionym 27 grudnia 1254 r.³ Istnienie miasta Braniewa pozwala przypuszczać, że istniał także jego główny obiekt obronny – zamek. W 1260 r., podczas drugiego powstania pruskiego, miasto i zamek zostały spalone przez uciekających mieszkańców i załogę wojskową⁴. Po ujarzmieniu plemion pruskich w końcu XIII w. biskup warmiński Henryk Fleming podjął decyzję o odtworzeniu tego ośrodka z zamkiem, lecz w nowym miejscu. Według Piotra z Dusburga, drugie

¹ Petri de Dusburg, *Chronicon terrae Prussiae*, hrsg. von M. Töppen (dalej: P. Dusburg), w: *Scriptores rerum Prussicarum* (dalej: SRP, Bd. I), hrsg. von T. Hirsch, M. Töppen, E. Strehlke, Bd. I, Leipzig 1861, pars III, 27, s. 65; *Die Chronik von Pruzinlant des Nicolaus von Jeroschin* (dalej: N. Jeroschin), hrsg. von E. Strehlke, SRP, Bd. I, ss. 366–367; *Die ältere Chronik und die Schrifttafeln von Oliva*, hrsg. von T. Hirsch, SRP, Bd. I, s. 680; *Exordium Ordinis Cruciferorum seu Chronica de Prussia*, wyd. W. Kętrzyński, w: *Monumenta Poloniae Historica, Pomniki dziejowe Polski*, t. VI, Kraków 1893, ss. 299–300. W sprawie wzajemnych powiązań wymienionych źródeł por.: G. Labuda, *O źródłach „Kroniki pruskiej” Piotra z Dusburga. (Na marginesie pracy Marzeny Pollakówny, Kronika Piotra z Dusburga)*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie (dalej: KMW), 1971, nr 2–3, ss. 217–243. W sprawie autorstwa „Kroniki oliwskiej” por. G. Labuda, *O opacie Stanisławie, autorze Kroniki oliwskiej z połowy XIV wieku*, KMW, 1980, nr 1, ss. 3–16.

² Podczas pierwszego powstania pruskiego Zakon utrzymał zaledwie kilka najsilniejszych obiektów obronnych na ziemi chełmińskiej (Toruń, Radzyn, Chełmno) oraz w Prusach (Elbląg, Bałga), por. P. Dusburg, pars III, 34, 35, s. 69.

³ *Codex Diplomaticus Warmiensis oder Regesten und Urkunden zur Geschichte Ermlands*, Bd. I. *Urkunden der Jahre 1231–1340* (dalej: CDW, Bd. I), w: *Monumenta Historiae Warmiensis oder Quellensammlung zur Geschichte Ermlands*, hrsg. von C. P. Woelky, J. M. Saage, Bd. I, Mainz 1860, No 31, s. 62.

⁴ P. Dusburg, pars III, 140, ss. 118–119; *Die Heilsberger Chronik von Martin Oesterreich*, (dalej: *Die Heilsberger Chronik*), w: *Scriptores Rerum Warmiensium oder Quellenschriften zur Geschichte Ermlands*, Bd. II, Abt. 2, hrsg. von C. P. Woelky, w: *Monumenta Historiae Warmiensis oder Quellensammlung zur Geschichte Ermlands*, Bd. VIII, Braunsberg 1889, ss. 259–260; J. Leone, *Historia Prussiae*, Brunsbergae 1725, ss. 98–99.

Braniewo powstało w 1279 r. w miejscu położonym „ad duos jactus lapidis” od spalonego pierwszego miasta Braniewa z zamkiem⁵. Pierwsza informacja źródłowa, pochodząca z epoki, o zamku w Braniewie po jego translokacji została zawarta w akcie wystawionym 27 lipca 1282 r. przez biskupa warmińskiego Henryka Fleminga, określającym warunki nadania posiadłości ziemskiej trzem Prusom z rodziny Tungen. W dokumencie tym został ogólnikowo wymieniony zamek braniewski – „Castro Braunsberg”⁶. Ze względu na bardzo ograniczoną ilość i charakter informacji historycznych odnoszących się do tego obiektu w XIII w. oraz brak jego badań archeologicznych nie można jednoznacznie stwierdzić, jakiego typu zamek został wzniesiony po translokacji, czy była to budowla drewniano-ziemna, czy murowana? Według poglądu historyków sztuki, w czwartej ćwierci XIII w. wzniesiono w translokowanym Braniewie zamek murowany⁷.

Murowany zamek biskupi w Braniewie założono w południowo-wschodniej części miasta, w obrębie murów obronnych. W jego skład wchodził zamek główny oraz przedzamcze. Zamek główny w najstarszej fazie rozwoju zajmował regularną działkę o kształcie zbliżonym do prostokąta. Wokół jego dziedzińca wzniesiono od południa skrzydło mieszkalne, zaś od wschodu, zachodu i północy mury kurtynowe. Wjazd na teren zamku głównego prowadził przez wieżę bramną umieszczoną we wschodnim murze kurtynowym⁸. Za wschodnim murem kurtynowym zamku głównego znajdowało się prawdopodobnie przedzamcze⁹.

Około 1320–1330 r. murowany zamek w Braniewie został rozbudowany¹⁰. Zmienione zostało także jego rozplanowanie. Dotychczasowy zamek główny został zamieniony na przedzamcze, zaś teren zajmowany prawdopodobnie przez przedzamcze na zamek główny¹¹. Po zmianie rozplanowania wokół dziedzińca zamku głównego wzniesiono od południa budynek mieszkalny z przejazdem bramnym umieszczonym na osi budynku, zaś od wschodu, zachodu i północy mury kurtynowe. W północnym murze kurtynowym umieszczono dodatkową bramę zapewniającą zamkowi komunikację z miastem. W XIV w. rozwinięto zabudowę gospodarczo-mieszkaniową zamku głównego. Wzdłuż jego wschodniego muru kurtynowego wzniesiono dodatko-

⁵ P. Dusburg, pars III, 140, s. 119; N. Jeroschin, s. 460; *Die Heilsberger Chronik*, s. 247; J. Leone, op. cit., s. 113. Dokładna lokalizacja pierwszego miasta Braniewa i zamku nie została dotychczas ustalona.

⁶ CDW, Bd. I, No 62, s. 110.

⁷ M. Arsyński, M. Kutzner, *Katalog zabytków sztuki w Polsce. Województwo elbląskie. Braniewo, Frombork, Orne-ta i okolice. Tekst, w: Katalog zabytków sztuki w Polsce, Seria Nowa, t. II, z. 1, red. J. Z. Łoziński, B. Wolff-Łozińska, Warszawa 1980, s. 23.*

⁸ Z. Nawrocki, *Zamek w Braniewie*, Rocznik Olsztyński, 1970, t. IX, ss. 103–104. Według Z. Nawrockiego, zamek główny w najstarszej fazie rozwoju murowanego zespołu zamkowego zajmował teren, który w pierwszej ćwierci XIV w. został przekształcony w przedzamcze. Tezę Z. Nawrockiego zakwestionował J. Salm, twierdząc, że rozplanowanie zamku było stałe i nie uległo zmianie. J. Salm na poparcie swojej tezy nie przedstawił jednak żadnego argumentu w przeciwieństwie do Z. Nawrockiego, który wskazał na zaburzoną komunikację w założeniu zamkowym znanym m.in. z ryciny P. Stertzla z 1635 r. (aby dostać się na przedzamcze trzeba było przebyć zamek główny) oraz dostosowaniu muru kurtynowego pomiędzy przedzamczem a zamkiem głównym do obrony przedzamcza, por. L. Kajzer, S. Kołodziejki, J. Salm, *Leksykon zamków w Polsce*, Warszawa 2001, s. 109; Z. Nawrocki, op. cit., s. 103; P. Stertzell, „Vera delineatio Veteris Ciuitatis Brunsbergk Ep[iskop]atus Varmien[isis]...”, rytował Conrad Gotke, 1635 (dalej: P. Stertzell, „Vera delineatio”).

⁹ Brak informacji historycznych o terenie położonym za wschodnim murem kurtynowym pierwotnego zamku głównego (od końca pierwszej ćwierci XIV w. przedzamcza) oraz brak badań archeologicznych tego obszaru nie pozwala na jednoznaczne stwierdzenie, czy przedzamcze istniało w tym miejscu. Na taką możliwość wskazują jedynie przesłanki pośrednie – umieszczenie wieży bramnej we wschodnim murze kurtynowym pierwotnego zamku głównego oraz użytkowanie tego terenu przez zamek po jego rozbudowie (znajdował się tu zamek główny). Według Z. Nawrockiego, przedzamcze istniało po wschodniej stronie wschodniego muru kurtynowego, por. Z. Nawrocki, op. cit., s. 104.

¹⁰ M. Arsyński, M. Kutzner, op. cit., s. 23. Według Z. Nawrockiego zmiana rozplanowania zamku braniewskiego nastąpiła przed 1300 r. por. Z. Nawrocki, op. cit., s. 104.

¹¹ Z. Nawrocki, op. cit., ss. 103–105.

wy budynek, który mieścił m.in. browar, piekarnię, kuchnię, pokoje służby zamkowej¹². Ponadto w narożach południowo-zachodnim, północno-zachodnim i północno-wschodnim murów kurtynowych założenia zamkowego wzniesiono wieże obronne¹³. W XV w. lub na początku XVI w. na południowym przedmurzu zamku głównego ufortyfikowano przejazd bramy oraz groblę za pomocą barbakanu. Przed 1626 r. umocnienia barbakanu wzmocniono dodatkowo elementem fortyfikacji stałej – dwuramiennikiem¹⁴. Został on umieszczony po południowej stronie fosy miejskiej. W latach 1626–1635 wojska szwedzkie podczas pierwszej wojny z Rzeczypospolitą i okupacji północnej części władztwa warmińskiego, rozwinęły umocnienia przed barbakanem. W miejsce dwuramiennika został wzniesiony bastion¹⁵.

Po zmianie rozplanowania zamku w Braniewie, około pierwszej ćwierci XIV w., na terenie przedzamcza umieszczono budynki inwentarskie. Źródła historyczne z XVIII w. wymieniają na tym terenie także cmentarz¹⁶. Przedzamcze posiadało komunikację z miastem – przez furtę umieszczoną w zachodnim murze kurtynowym oraz z zamkiem głównym – przez wieżę bramną we wschodnim murze kurtynowym. Wieżę bramną w pierwszej połowie XIV w. nadbudowano i przeznaczono do pełnienia funkcji sakralnych jako kaplicę zamkową¹⁷.

Do 1340 r. murowany zamek w Braniewie był główną rezydencją biskupów warmińskich, a także siedzibą władz administracyjnych zarządzających domeną biskupią oraz komornictwem braniewskim¹⁸. Spośród najwyższych urzędników biskupich od końca XIII w. do lat czterdziestych XIV w. na zamku w Braniewie przebywali – wójt biskupi, zwany także krajowym, zastępca biskupa, kamerariusz. Po 1340 r. obiekt ten stanowił siedzibę władz administracyjnych zarządzających komornictwem braniewskim. Na czele urzędników biskupich przybywających w tym okresie na zamku stał wójt biskupi, zastąpiony w końcu XIV w. przez burgrabiego. Do podstawowych zadań burgrabiego należało reprezentowanie władzy zwierzchniej oraz zarządzanie danym komornictwem. W zakresie swoich obowiązków miał także nadzorowanie stanu technicznego podległego mu zamku, zarządzanie ekonomią zamkową (browar, kuchnia, młyn, piekarnie, stajnie, folwarki) oraz zarządzanie podległymi mu pracownikami i urzędnikami zamkowymi¹⁹. Po zaniku urzędu braniewskiego wójta biskupiego pewne elementy jego kompetencji przejął burgrabia²⁰.

*

W zbiorach Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie zachowało się kilka inwentarzy zamku biskupów warmińskich w Braniewie, a wśród nich m.in. inwentarze pochodzące

¹² Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie (dalej: AAWO), AB, C 18, k. 45 v; ibidem, D 120a, k. 44 v.

¹³ Z. Nawrocki, op. cit., s. 104.

¹⁴ Plan fortyfikacji Braniewa z 1626 r., Braunsberg-En entrant dans la Prusse Polonoise Le Roi Gustaf Adolff prit la Ville Braunsberg 1626, elle Ne fit pas beaucoup de resistance n'ayant point purvue pour faire grand deffence d. 30 Juni¹⁹, Krigsarkivet w Sztokholmie, sygn. Sveriges krig. 1:84.

¹⁵ Plan fortyfikacji Braniewa z lat 1626–1635, „Die Statt Braunsberg”, Krigsarkivet w Sztokholmie, sygn. SFP. Ty-skland Braunsberg. 1; P. Stertzell, „Vera delineatio”.

¹⁶ AAWO, AK, Ac 4, k. 527; ibidem, AB, D 120 a, k. 46.

¹⁷ M. Arszynski, M. Kutzner, op. cit., s. 22; A. Soćko, *Kaplica św. Andrzeja na zamku w Braniewie*, KMW, 2002, nr 3, ss. 345–372.

¹⁸ F. Buchholz, *Braunsberg im Wandelder Jahrhunderte. Festschrift zum 650 jährigen Stadtjubiläum Am 23. und 24 Juni 1934*, Braunsberg 1934, s. 16.

¹⁹ A. Szorc, *Dominiun warmińskie 1243–1772. Przywilej i prawo chełmińskie na tle ustroju Warmii*, Olsztyn 1990, ss. 62–63.

²⁰ Ibidem, s. 59.

z około 1725 r. i 1767 r. Stanowią one fragmenty większych inwentarzy obejmujących całą domenę biskupią. Sporządzono je zwyczajowo na początku sediswakansu²¹.

Pierwszy z prezentowanych inwentarzy zamku biskupiego w Braniewie (tekst źródłowy 1) pochodzi z archiwum kapituły warmińskiej. Sporządzano go po przejściu biskupa Teodora Andrzeja Potockiego z diecezji warmińskiej do archidiecezji gnieźnieńskiej 22 listopada 1723 r.²² Inwentarz domeny biskupiej został osobiście przyjęty, podpisany i opieczętowany przez nowego biskupa warmińskiego Krzysztofa Andrzeja Jana Szembeka na zamku w Braniewie 7 czerwca 1725 r.²³

Drugi z inwentarzy zamku w Braniewie (tekst źródłowy 2) pochodzi z archiwum biskupiego. Sporządzono go po śmierci biskupa warmińskiego Adama Stanisława Grabowskiego (zm. 15 grudnia 1766). Inwentarz został sporządzony przez kanoników Andrzeja Mikołaja de Marquarta oraz Tomasza Szczepańskiego²⁴. Dokładna data powstania inwentarza nie jest znana ze względu na jego niekompletność, jednakże na podstawie daty powierzenia kanonikom Marquartowi i Szczepańskiemu spraw związanych z inwentarzem (22 grudnia 1766) można przyjąć, że powstał dopiero w 1767 r.²⁵ Inwentarz domeny biskupiej, wraz z inwentarzem zamku biskupiego w Braniewie, został przyjęty przez biskupa warmińskiego Ignacego Błażeja Franciszka Krasickiego 4 grudnia 1767 r.²⁶ Dokument ten nie został opieczętowany ani podpisany przez przyjmującego go biskupa Krasickiego. Przyczyną, która wpłynęła na niedopełnienie tych formalności, był zapewne fakt, że dokument ów przeznaczono dla biskupa, a więc strony, dla której sygnowanie dokumentu nie miało tak wielkiego znaczenia, jak dla strony kapitulnej²⁷.

Obydwa inwentarze zostały spisane w podobnej formie. Zawierają opisy poszczególnych pomieszczeń w kolejnych budynkach zamku biskupów warmińskich w Braniewie oraz informacje o ich rozmieszczeniu w kompleksie zamkowym – od wejścia na teren zamku głównego przez bramę od strony miasta. Opisy poszczególnych pomieszczeń zamku koncentrują się na przedstawieniu informacji o znajdujących się w nich drzwiach, oknach, posadzkach, sufitach, piecach i kominkach. W nielicznych wypadkach inwentarze podają bardziej szczegółowe informacje o wyposażeniu wybranych pomieszczeń mieszkalnych i gospodarczych. W opisach kuchni i spiżarni brak jest informacji o znajdującym się w nich wyposażeniu gospodarczym. Przy opisach dziedzińca przedzamcza (pierwotny zamek główny) inwentarze podają także informację o znajdującym się tam cmentarzu²⁸.

Z treści inwentarzy wynika, że ogólny stan techniczny zamku biskupiego w Braniewie był raczej dobry, przy czym widoczne są różnice w poziomie tego stanu w 1725 r. i 1767 r. W inwentarzu przyjętym przez biskupa Szembeka zawarto kilka uwag świadczących o nadwyrężeniu stanu technicznego zamku braniewskiego najprawdopodobniej w okresie wojny północnej

²¹ W sprawie zwyczaju sporządzania inwentarzy domeny biskupiej, por. A. Szorc, *Dominium warmińskie*, ss. 39–40.

²² A. Kopiczko, *Ustrój i organizacja diecezji warmińskiej w latach 1525–1772*, Olsztyn 1993, s. 45.

²³ AAWO, AK, Ac 4, k. 531v.

²⁴ Na końcu inwentarza znajdują się pieczęcie i podpisy obydwu kanoników – AAWO, AB, D 120 a, k. 49v.

²⁵ Obaj kanonicy zostali wybrani do sporządzenia inwentarza na posiedzeniu kapituły warmińskiej, jakie odbyło się we Fromborku 22 XII 1766 r. – AAWO, AK, Ac 19, s. 419. Protokół z tego posiedzenia został zawarty w: *Ignacy Krasicki na Warmii 1766–1772. Przekazy źródłowe*. Cz. 1: 1766–1768, zebrał i opracował A. Szorc (dalej: *Ignacy Krasicki*, 1), Olsztyn 2002, nr 36, ss. 120–121.

²⁶ AAWO, AK, AC 19, s. 491–492. Por. *Ignacy Krasicki*, 1, nr 120, ss. 224–225.

²⁷ Drugi inwentarz domeny biskupiej, podpisany i opieczętowany przez nowego biskupa, przechowywała w swoim archiwum kapituła warmińska. Stanowił on podstawę do rozliczenia stanu tej domeny po zakończeniu rządów przez danego biskupa, por. A. Szorc, *Dominium warmińskie*, ss. 39–40.

²⁸ AAWO, AK, Ac 4, k. 527; ibidem, AB, D 120 a, k. 46.

(1700–1721). Wskazują na to uwagi o uszkodzeniach sufitów, okien, drzwi, podłóg, kominków i dachów w niektórych pomieszczeniach i budynkach zamku²⁹ oraz o zniszczeniu niewielkiej partii substancji architektonicznej zamku głównego – wieży naprzeciwko miasta³⁰. O zniszczeniach powstałych najprawdopodobniej w okresie wojny północnej świadczą także liczne informacje o przeprowadzonych w zamku naprawach³¹. W inwentarzu zamku biskupiego w Braniewie, przyjętym przez biskupa Krasickiego, brakuje informacji o tak licznych zniszczeniach i naprawach tego obiektu. Podano jedynie informację o zniszczonej wieży naprzeciwko miasta i kordegardzie³².

Cechą charakterystyczną obu inwentarzy zamku biskupiego w Braniewie jest, jak wspomniano, niewielka ilość informacji o wyposażeniu tego obiektu w przedmioty codziennego użytku. Nieuwzględnienie tego typu informacji mogło wynikać z rzeczywistego braku takich przedmiotów, co mogło być efektem grabieży dokonanych podczas konfliktów w XVII w. i XVIII w., bądź mogło to być wynikiem sposobu sporządzania tego typu dokumentów w XVIII w.³³

Inwentarze zostały spisane na papierze czerpanym, wyprodukowanym w papierni działającej w Wadągu (komornictwo olsztyńskie)³⁴.

Przy przygotowaniu prezentowanego tekstu źródłowego zostały uwzględnione zasady obowiązującej instrukcji wydawniczej dla źródeł nowożytnych³⁵.

²⁹ AAWO, AK, Ac 4, k. 526–528.

³⁰ Ibidem, k. 527.

³¹ Ibidem, k. 526–527v.

³² AAWO, AB, D 120 a, k. 46.

³³ Inwentarze warmińskich zamków biskupich sporządzane w XVIII w. skupiały się na szczegółowym opisie stanu technicznego poszczególnych pomieszczeń i budynków wchodzących w ich skład, w przeciwieństwie do inwentarzy z XVII w., które koncentrowały się na opisie wyposażenia każdego inwentaryzowanego pomieszczenia. Por. m.in.: AAWO, AK, Ac 4; ibidem, AK, Dok. Kap. Y 11.

³⁴ Por. H. Trunz, *Die ermländischen Papiermühlen Wusen und Wadang*, Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands, 1976, Bd. 38, ss. 65–71, Abb. Nr. 38. Filigran z karty 45 dokumentu z 1767 r. (AAWO, AB, D 120a) nie został sklasyfikowany.

³⁵ *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, red. K. Lepszy, Wrocław 1953.

Teksty źródłowe

1

Bez miejsca wydania [około 1725 r.]

Inwentarz zamku biskupów warmińskich w Braniewie.

Oryg.: Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie, sygnatura AK, Ac 4, k. 526–528, s. 75–79. Inwentarz zamku biskupiego w Braniewie został wszyty do księgi gromadzącej inwentarze domeny biskupiej z XVII w. i XVIII w. Inwentarz został spisany na pięciu stronach trzech kartach papieru czerpanego o wymiarach 33x19,5 cm. Na kartach 526 i 528 znajduje się filigran papierni w Wadagu przedstawiający postać Matki Boskiej z Dzieciątkiem otoczonej elipsą, od której odchodzą na zewnątrz zakrzywione linie. Na karcie 526 filigran jest odwrócony o 180° w stosunku do tekstu. Na karcie 527 znajduje się filigran przedstawiający napis IAH odwrócony o 180° w stosunku do tekstu. Zapis został wykonany atramentem koloru czarnego, pismem czytelnym i starannym. Rękopis jest czystopisem. Stan zachowania rękopisu jest bardzo dobry. Rękopis był paginowany w kancelarii. Rękopis uzyskał także wtórną foliację w obrębie zbioru inwentarzy, do którego został wszyty.

Kopia notarialna: AAWO, AK, Ac 4 a, s. 75–82.

Inna kopia: AAWO, AB, C18, k. 45 v–49.

[k. 526, s. 75] Inventarium arcis Brunsbergensis¹

Porta magna quercina cum duobus ferreis cardinibus et aliis ferramentis, clavis ferreis transfixa, porticus parva cum 2 cardinibus ferreis, et unco ferreo in muro.

In braxatorio duplices pinea fores cum 2 uncis ferreis et 4 cardinibus ferreis cum pessulo et sera pensili, fenestrae tres cum cratibus ferreis, cum ligneis valvis et 4 cardinibus ac uncis, magna duo vasa braxatoria cum uno parvo. Tinnæ 45².

In culina magna fores pinea simplices cum cardinibus, tres fenestrae cum cratibus ferreis et 2 valvis cum 4 cardinibus. Fontana una, armarium immuratum cum cardinibus suis et repagulo, furnus parvus, focus reparatus cum 4 foraminibus a parte.

Parvum cubiculum penes culinam cum ianua pinea et cardinibus, fornax viridis antiqva fenestra a uno lumine, penes, camera cum duabus foribus pineis, una cum duabus cardinibus, alterae oclusae, fenestra una a 4 luminibus, duobus obmuratis, et aliis duobus ruinosis.

Penes culinam ex area arcis in fine ianua cum cardinibus et repagulo pendulo ad atrium angustum.

Ianua quercina ad hypocaustum novum, in quo fenestrae duae bipartitae, fornax viridis cum columnis albis in extremitate, in apice eiusdem 4 globi albi in figura botri, camin[us] sine assere opertorio, tabulatum asseritium, pavimento quoque tale, ante caminum pavimenta strati.

Ianua altera quercina cum vectibus, manubrio et sera fixa ad cubicellum, in quo fenestra una bipartita fornax viridis nova, tabulatum et pavimento prout in anteriori.

¹ Braniewo, miasto (tu: Stare Miasto Braniewo).

² Tu: beczka, naczynie klepkowe.

In fine ianua denuo quercina cum vectibus manubrio et sera fixa ad exitum, super qua octangularis fenestra, sine vitris, asseribus oclusa.

Versus turrin caeruleam eundo ad dextram cellarium magnum muratum, ad quod ianua una cum suis ferramentis et repagulo ac sera pensili.

Ad sinistram similiter cellarium cum fornaci, ianua una cum cardinibus ferreis, repagulo et sera pensili.

Turris ruinosa a Cel[sissi]mo Primate³ recepta, ad quam fores quercinae desunt, penes pons simplex ruinosis.

Porta versus Passeriam⁴ cum duplicatis quercinis ianuis, clavis ferreis transfixa, 4 cardinibus, totidem uncis provisus, et catena una ferrea ac sera pensili destructa.

Turris caerulea a[e]que recepta ex cuius lateribus fundamenta pro domo conversorum iacta, ad quam turrin solum fores Latae quercinae exstant cum cardinibus magnis et repagulo, uncis 2 in muro.

[k. 526 v, s. 75] In atrio versus magnum hypocaustum armarium muro infixum cum ianua pinea, et 2 cardinibus ac uno repagulo, fores pineae cum 2 cardinibus repagulo ac pessulo, item mensa una pinea quadrata.

Ad locum secretum eundo ianua pinea, cum 2 cardinibus et uno repagulo, tabulatum ruinosisum.

Ad sinistram hypocaustum novum ianua pinea cum 2 cardinibus et simplici sera. compressorium pineum vulgo ein Mangel. Mensa quercina quadrata, fenestrae 2 a 8 luminibus cum vitris, aliquot rombis fractis, caminus cum fornace alba nova.

In parvo cubicello per gradus ascendendo ianua pinea cum cardinibus 2 pessulo et repagulo, fenestrae dua a tribus luminibus ruinosis.

Ad penu eundo ianua pinea anterior cum 2 cardinibus, fenestrae duae a 8 luminibus cum vitris, scammum oblongum, fornax nova viridis. Penes ianuam duplicatam fenestra parva duplicata cum vitris ruinosis, in ultima adstant tres perticae ferreae.

In magno hypocausto tres fores quercinae cum una sera oclusoria, ferreis cardinibus et manubrio, aliae duae absq[ue] seris cum cardinibus, una cum repagulo. Armarium viride in perieto cum duabus ianuis et cardinibus ac duabus seris fixis fornax nova viridis, fenestrae tres quadrupartitae cum sex perticis ferreis in una, in aliis nulla perticae, valvae nullae.

In anteforali versus parvum hypocaustum ianua una pinea cum cardinibus et pessulo, fenestra una a 4 luminibus totaliter ruinosa cum 6 cratibus ferreis.

In hypocausto parvo fores quercina cum cardinibus duobus ferreis, sera fixa absq[ue] pessulo, mensa quercina rotunda una, fornax alba nova, cum signis Annuncia[tionis] B[eatae] M[ariae] Virginis caminus novus, armarium in pariete cum ianuis viridibus duabus, sera fixa, fenestra 4 a 8 luminibus una cum viginti cratibus ferreis.

Ad superius hypocaustum eundo ianua pinea cum cardinibus et repagulo, gradus pinei. In hypocausto ipso ianua pinea cum ferreis cardinibus, sera fixa, fornax recepta, fenestrae duae dimidiatae, altera medietas carum obmurata, mensa pinea parva.

In culina parva et quidem in cubicello, fenestrae duae a 2 luminibus, in quibus media lumina desunt.

Huic annexa camera parva ruinosa pro lignis. In atrio culina tabulatum et tectum reparatum.

³ *Mowa tu zapewne o Teodorze Andrzejku Potockim (1664–1738), biskupie chełmińskim (1697–1711), biskupie warmińskim (1711–1723), arcybiskupie gnieźnieńskim i prymasie Polski (1723–1738).*

⁴ *Pasłęka, rzeka.*

In turri qua recepta est penes cameram lignariam, ubi ante hac stanciae fuerant domini Burgrabii, nunc stant stabula pro suibus.

Ex loco seu repositoio lignorum eundo ad ultimam [k. 527, s. 77] aream magna ianua pinea cum cardinibus ferreis et uncis una cum repagulo.

Ad portam versus coemeterium nunc gradus in angulo ad portam coemeterii, ad quam vectes cum repagulo.

Ad primum stabulum sunt duae ianae pineae cum tribus cardinibus et uncis, ab intra 4 praesaepia, fundamenta et reliqua maiori ex parte corrupta.

Ad secundum Stabulum una ianua pinea cum cardinibus et uncis una cum repagulo, pavimentum per medium stratum crassis asseribus.

Ad tertium equidem simplex ianua pinea cum duobus uncis et cardinibus, simile pavimentum cum duobus praesepibus.

Tectum ambobus in stabulis ruinosum et lacerum.

Ad cordegardam una ianua pinea cum cardinibus ferreis, pessulo et repagulo, duae fenestrae, e[t] quibus una totaliter ruinata fornax simplex.

Ad cellarium penes cordegardam duplicatae ianae cum sera fixa magna et repagulo ab intra, gradus ruinosi. Supra cellarium penes cordegardam antea quatuor camerae, nunc stabula. In angulo versus civitatem turtis deiecta et totaliter ruinosi. Penes cordegardam ad secundam contignacionem ascendendo camera una cum ianua pinea, cardinibus et repagulo fenestra una a duobus luminibus, in quibus aliquot rombi effracti.

In alia camera similis ianua, fenestra una ad 2 luminibus sine vitris.

In tertia camera fenestra una sine vitris et luminibus, caminus ruinosus, nullum pavimentum, neque tabulatum.

In quarta camera similiter una fenestra sine luminibus, pavimentum et omnia ruinosi.

Quinta camera tota ruinata, ita ut ex his tribus cameris nulla usui serviat.

Ambulacrum super muro versus civitatem aequè ruinosum. In tertio ambulacro super braxatorio duo hypocausta, unum cum una ianua pinea, cum sera fixa, alterum absq[ue] sera ambo cum cardinibus ferreis, in quolibet fenestrae duae a 4 luminibus ruinosi, fornaces virides, mensa nullae, ad unum hypocaustum penè totaliter ruinosum.

Prope hypocaustum primum sequitur accessus ad locum secret[um] supra ad granarium eundo ianua pinea cum suis ferramentis et repagulo, pensilis sera, gradus nullius valoris et totum tectum destructum.

Penes adieciens cubiculum, quod antea in rudibus iacuit, nunc optime reparatum a[d] Cel[sissi]mo Primate⁵ cum adstantibus aliis cubiculis, et hypocaustis fenestra in eo una quadripartita, fornax viridis cum camino, tabulatum novum prout et pavimentum, ante caminum pavimenta strati, ianua quercina, cum vectibus sera fixa et manubrio. In eodem relictum [k. 527 v, s. 78] orificium muratum pro commoditate fornacis ad vicinum cubicellum. Ad quod ianua quercina cum una tabulatura oblonga, et marginibus oblongis elaboratis cum vectibus, sera fixa, manubrio et parvo pessulo, omnia destanneata haec ferramenta, fenestra una quadripartita, tabulatum gipsatum cum 4 circulis angularibus, in medio viridi colore tinctis, pavimentum asseritum. Ianua una ad hypocaustum, altera ad cameram adstantem similes sibi in seraturis omnibus anteriori ianua, tabulatum et pavimentum prout in anteriori, in hac camera fenestrae duae quadripartitae cum camino, super quo in circulo ovali insigne Cel[sissi]mi Primatis⁶ in tripartita cruce elaboratum.

⁵ Por. przyp. 3.

Ex hoc altera ianua ad hypocaustum similis anterioribus, fenestrae duae quadripartitae, tertia minor versus aream bipartita, fornax alba cum columnis nigris in extremitatibus, cui adstat caminus magnus, tabulatum gipsatum cum circulo quadrangularem cum circulis madiis et 4 rotundis in angulis, pavimentum ligneum, ante caminum et fornacem pavimenta strati.

Ex hoc ianua cum seratura prout alias ad hypocaustum iudiciale, in quo fenestrae 4 qualibet a 6 luminibus, armarium antiquum cum ianuis et vectibus ac sera ad unam valvam, tabulatum asseribus novis correctum, pavimentum pavimentalibus stratum atque lateribus, scamna vetusta adstant parietibus, ianua una quercina cum marginibus ligneis in modum fenestrarum expositis in vectibus et sera magna fixa, cum repagulo ad ambulacrum et descensum seu scalas gradales.

Altera ianua vetusta cum tabulaturis in vectibus cornutis, sera fixa manubrio et repagulo ab intra ad hypocaustum, in quo fenestrae duae quadripartitae novae, fornax alba nova, tabulatum vetustum per modum romborum expositum, pavimentum asseritium, in muro armarium cum 2 valvis per medium, cum 2 ianuis quaelibet cum cancellis ad medietate ligneis, vectibus 4 et duabus seris fixis. In medio eiusdem ianua cum superliminari picto desuper Episcopali, cum vetusta tabulatura, sera fixa, vectibus ad cubiculum, in quo fenestrae tres quadripartitae, fornax alba nova cum camino a fine, tabulatum vetus elaboratum cum tabulaturis quadratis, pavimentum lateritium, ante fornacem et caminum pavimenta strati.

Ianua cum vectibus sera fixa ac manubrio et repagulo ad cameram, cuius tabulatum in angulo ruinosum, fenestrae duae parvae bipartitae, pavimentum pavimentalibus stratum, in aliquibus locis penes ianuam effractum.

Altera ianua cum vetusta tabulatura ex utraque parte [k. 528, s. 79] picta cum vectibus et sera simplici ad cameram cum 4 fenestris bipartitis et camino tabulatum asseritium, pavimentum pavimentalibus rombatis stratum.

Penes hanc ianua quercina cum vectibus sera fixa ad locum privatum, ubi fenestellae duae, sine vitris.

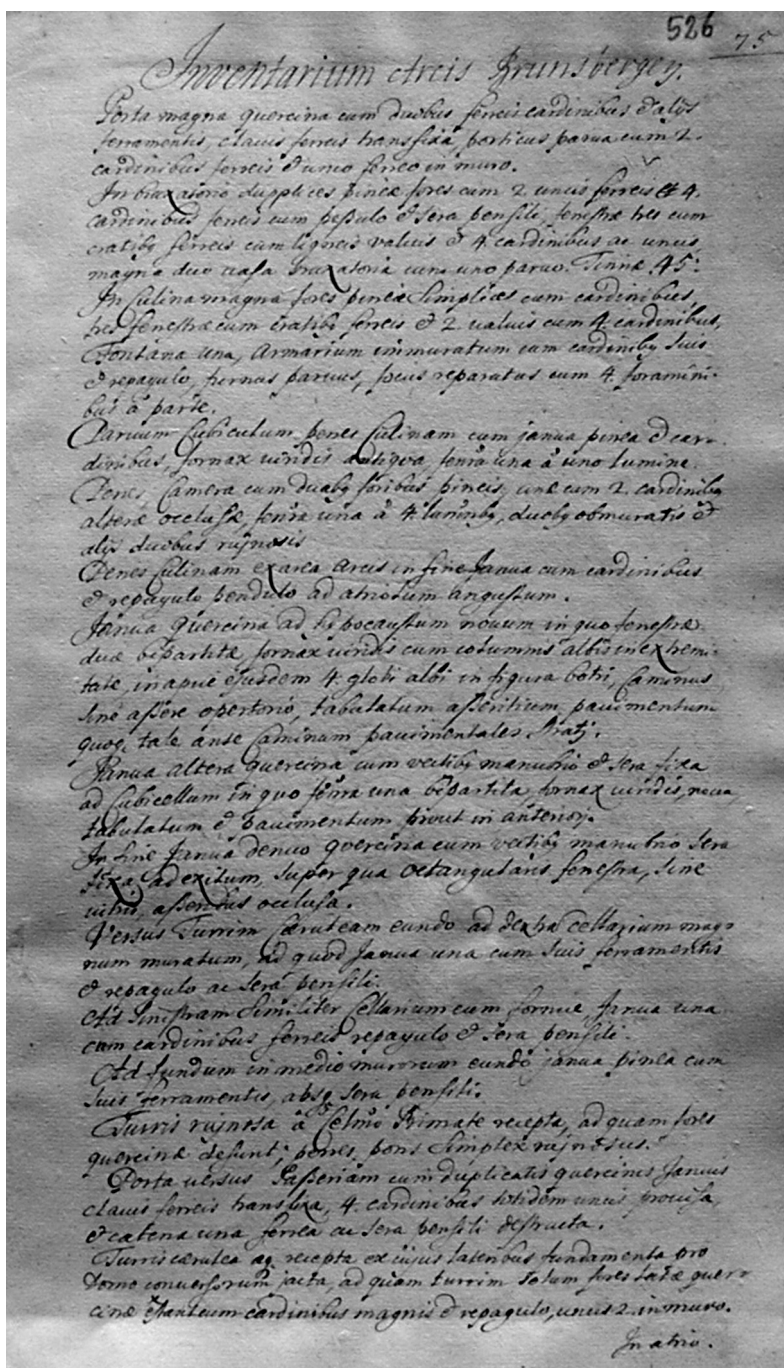
Redeundo per cubiculum anterius et ianuam quercinam vectibus, sera fixa ac manubrio provisam et aliam ianuam similem huic adstantem cum sera fixa et vectibus.

Ad atrium, ex quo descensus gradalis deorsum sub tecto imbricato, alii gradus sursum ad Capellam.

In medio interstitium cum ianua in suis vectibus, per quod interstitium itur ad fornacem, in quo fenestrae duae in luminibus ruinosi, 4 cum cratibus ferreis.

Capella superior in fornice residua sunt in desolatione, cum gradibus muratis sub tectum.

⁶ *Ibidem.*

Ryc. 1. Pierwsza karta inwentarza zamku biskupiego w Braniewie sporządzonego około 1725 r. (AAWO, AK, AC 4, k. 526, s. 75) (fot. G. Świdorski)

Bez miejsca wydania [około 1767 r.]

Inwentarz zamku biskupów warmińskich w Braniewie.

Oryg.: Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie, sygnatura AB, D 120 a, k. 44 v-46. Inwentarz zamku biskupiego w Braniewie został wszyty do księgi gromadzącej różne dokumenty z archiwum biskupiego z XVIII w. Inwentarz został spisany na czterech stronach czterech kart papieru czerpanego o wymiarach 39x24 cm. Na karcie 44 i 46 znajduje się filigran przedstawiający symbol VI. Na karcie 44 filigran jest odwrócony o 180° w stosunku do tekstu. Na karcie 45 znajduje się filigran przedstawiający kartusz przykryty koroną. W środku tarczy znajduje się róg z rzemieniem. Poniżej kartusza herbowego znajduje się napis C&IHONIG. Zapis został wykonany atramentem koloru czarnego, pismem czytelnym i starannym. Rękopis jest czystopisem. Stan zachowania rękopisu jest bardzo dobry. Rękopis nie był foliowany w kancelarii. Foliacja obecna została wykonana wtórnie.

[k. 44 v.] Inventarium arcis Brunsbergensis⁷

In ingressu suo arx Brunsbergensis habet portam magnam quercinam a cardinibus pendentem clavis ferreis transfixam, aliisque ferramentis necessariis provisam, nec non porticum parvum cum duobus ferreis cardinibus ac unco ferreo in muro. Ex area arcis a sinistris itur per fores pineas cum una valva magna, in qua una minor ianua habetur ab ipsa pendens, ad braxatorium, in quo fenestrae duae absq[ue] vitris cum cratibus ferreis valvis ligneis oclusibiles. Vasa habet maiora duo, minus unum antiquissimum vannos 3. Tinnas 29⁸. Ex hoc patet ianua cum vectibus et repagulo pro sera pensili, iam vero pro nunc destructa ad culinam magnam in qua caminus magnus muratus fenestra una cum cratibus ferreis. [k. 45] Ex culina hac magna per ianuam a cardinibus pendentem itur ad hypocaustum familiae cum una fenestra bipartita, altera minori, nec non una maiori simplici cum cratibus. In muro habet armarum parvum cum sera pensili. In hoc hypocausto habetur quoq[ue] furnus pistorius, fornaxque viridis ad cubiculum calefaciendum.

Ex hoc itur ad culinam parvam domini Burgrabii, ad quam ianua cum vectibus et pessulo, caminus muratus cum foco fenestra una cum cratibus ferreis, armarium parvum in muro. Huic adiacet camera, cum ianua simili priori fenestram unam cum cratibus ferreis habens. Inde ianua ad atriolum oblongum mansionis burgrabialis cum vectibus pessulo et manubrio. Ad sinistram atrii in angulo, locus privatus, ad quem ianua cum suis ferramentis. Ex parte culinae est cellarium domini Burgrabii cum ianua in suis vectibus. Ex atrio eundo ad aream fores bifidae grisei coloris cum vectibus, pessulo ac repagulis duobus. Ex opposito est ianua cum suis vectibus, sera fixa et repagulo ad mansionem domini Burgrabii, per quam ingrediendo devenitur ad hypocaustum mensale cum duabus fenestris bipartitis et valvis pictis interioribus, fornax alba picta, caminus cum assere opertorio picto, tabulatum assericum pictum, pavimento quoq[ue], tale, ante caminum pavimenta strati sunt lapides.

⁷ Por. przyp. 1.

⁸ Por. przyp. 2.

Ad sinistram est cubiculum parvum cum una fenestra bipartita ac valvis ab intra coloris quondam caerulei nunc autem depravati ianua eiusdem coloris cum vectibus sera fixa et manubrio, pavimento ligneum, tabulatum simile priori. Ubi etiam habetur parva alkova, ad quam per gradus ascenditur. Ad dextram ianua similis cum vectibus, pessulo et repagulo ad hypocaustum restauratum, in quo fenestrae duae bipartitae, fornax alba trium contignationum cum pedistallo griseo, pavimento asseritum, tabulatum pictum. Deinde ianua viridis cum suis vectibus, repagulo et pessulo absq[ue] sera ad cubiculum, in quo fenestra duae bipartita fornax viridis, pavimento pavimentalibus stratum, tabulatum pictum. Huic annexum cubiculum cum una fenestra bipartita versus aream, ad quod asceriditur per gradus cum cancellis pictis ac ianua quoq[ue] tali, pavimento asseritum, tabulatum [quoque] tale, pictum. In ipso ad latus est caminus angularis cum operculo picto. Super gradibus armarium parvum in muro cum valvis ac sera fixa. Redeundo hinc ad ante dictum cubiculum, in contiguo habentur ianuae cum suis ferramentis ac sera fixa ad hypocaustum, in quo fenestrae duae bipartitae cum valvis, pavimento asseribus stratum tabulatum quoq[ue] asseritum. Ex hoc patet ianua cum vectibus sera fixa ac manubrio ad hypocaustum cum duabus fenestris bipartitis. Ex quo iterum ianua ad observatorium, in quo fenestra una cum cratibus ferreis versus aream arcis, tabulatum tam hypocausti, quam observatorii ex asseribus, pavimenta autem lateribus strata sunt. Ex [k. 45 v.] hoc cubiculo ianua bifida ad hortum cum suis ferramentis et sera fixa.

Versus turrim caeruleam eundo ad dextram est cellarium magnum muratum, ad quod ianua cum ferramentis debitis ac sera pensili. Ad sinistram est simile cellarium cum ianua suis quoq[ue] ferramentis provisam. Penes hanc turrim porta magna versus Passeriam⁹ cum duplicatis quercinis valvis clavis ferreis transfixis, quatuor cardinibus totidemque uncinis provisam, et catena ferrea pro sera pensili instructa.

Ad secundam contignationem ascendendo ad residentiam Celsissimi Principis¹⁰ gradus ampli ad ambulacrum, ex quo habetur ingresus ad salam maiorem per ianuam quercinam cum marginibus ligneis per modum fenestrarum expositis, in vectibus pendentem et sera fixa magna ast totaliter destructa, et repagulo provisam. Sala haec quatuor fenestris, quadripartitis illuminatur. Pavimentum habet antiquum lateribus pavimentalibus stratum, tabulatum asseritum, necnon scamma vetusta parietibus adstantia. Ad dextram est hypocaustum cum duabus fenestris quadripartitis, fornace alba pavimento habet asseritum, tabulatum vetustum per modum rhomborum expositum, ianua in illud est vetusta cum tabulaturis in vectibus cornutis, sera fixa ac manubrio ad intra provisam.

In muro habetur altare pictum, cui quondam imago S[ancti] Andrea imposita fuerat, ianuis bifidis iisq[ue] pictis necessariisq[ue] ferramentis et sera fixa provisam, clausibile, ex quibus tamen fenestrae absunt, ad quas imponendas facta sunt. Huic cubiculo contiguum est aliud cubiculum cum duabus fenestris quadripartitis pavimento et tabulatum asseritum novum habens absq[ue] fornace. Ex hoc patet ianua ad cameram, in qua fenestrae duae parvae bipartitae, tabulatum asseritum pictum pavimento pavimentalibus stratum. Altera quoq[ue] ianua similis in suis ferramentis ad cameram cum tribus fenestris bipartitis, fornace alba cumq[ue] camino, pavimento et tabulatum asseritum pictum habentem.

^aRedendo ad cubiculum anterius ad sinistram est cubica ianua ac noviter inchoata, sed non finita, quae ianua pro nunc muro est obstructa.^a

⁹ Por. przyp. 4.

¹⁰ Mowa tu zapewne o Adamie Stanisławie Grabowskim (1698–1766), biskupie chełmińskim (1736–1739), biskupie kujawskim (1739–1741), biskupie warmińskim (1741–1766).

Ex alia parte salae majoris ut supra descriptae est hypocaustum quadratum cum duobus fenestris quadripartitis et tertia parva bipartita versus aream, fornace alba cum columnis nigris, cui adstat caminus magnus cum assericio opertorio. Ianuam habet quercinam cum vectibus, sera fixa et manubrio, pavementum assericium tabulatum gypsatum. Versus Passeriam¹¹ ex hoc hypocausto est ianua quercina cum suis debitis ferramentis ac sera fixa ad cubiculum, in quo fenestra dua quadripartita cum valvis ab intra pictis tabulatum gypsatum, pavementum asseribus stratum, caminus ac [k. 46] supra illum in circulo ovali insigne[m] in tripartita cruce elaboratum. Ex hoc itur per ianuas quercinas in aliud illi vicinum cubiculum cum una fenestra quadripartita, pavimento assericio et tabulato gypsato. Deinde ianua similis prioribus in suis seraturis ad cubiculum cum una fenestra bipartita, fornace alba, et camino cum armario loco operculi eidem instructo. Ex hoc per ianuam quercinam cum vectibus et sera fixa manubrio[ue] transitur ad ambulacrum oblongum, in quo parva fenestra.

Huic per ianuam simplicem ad cubacula aulicorum. Cubiculum primum cum ianua pinea in suis vectibus sera fixa et repagulo, fenestra una bipartita, fornax viridis antiqua, tabulatum ex asseribus, pavementum pavimentalibus stratum. Ulterius progrediendo habentur ianua pinea cum suis ferramentis et sera pensili ad granarium, ad quod gradus nullius valoris, tectum vero ejus totaliter est ruinosum. Post hanc accessus ad locum secretum cubiculum secundum habet ianuam cum vectibus, pessulo et repagulo, fenestram unam quadripartitam, fornacem viridem cum camino parvo, pavementum latericium tabulatum assericium. Cubiculum tertium cum ianua in suis vectibus absq[ue] sera, fenestram habet unam quadripartitam, fornacem viridem et caminum ruinosum pavementum et tabulatum eius simile est priori.

In angulo versus civitatem turris quondam erat, ast quia totaliter ruinosus fuerat disiecta est una cum cordigarda, qua ipsi adiacebat. In loco cordigarda exstat cellarium fornicatum, ad quod ianua duplicata cum vectibus repagulo et sera fixa magna ac gradibus intus ruinosus. In turri, per quam itur ad stabula inchoata capella, qua nondum finita, penes hanc in sinistris in angulo ianua cum vectibus ad cellarium parvum.

Eundo ad coemeterium penes stabulum in [an]gulo ianua cum vatibus. Ad primum stabulum fores simplices in suis cardinibus et vectibus, in ipso praesepia pro 13 equis. Secundum stabulum cum ianua vectibus et repagulo. Ex partibus adstant praesepia cum distinctionibus pro statione equorum. Supra habetur repositorium pro foeno. Tertium stabulum per omnia simile his prioribus atque repositorium pro foeno habet. Tecta horum stabulorum imbricata sunt.

Penes murum versus civitatem sunt quatuor stabula ex muro pruthenico noviter erecta pro anseribus gallinis, suibus atque asseribus tecta. Ultimo sub granario secundo, per quod ad supra dictam capellam ascenditur, est repositorium pro curribus.

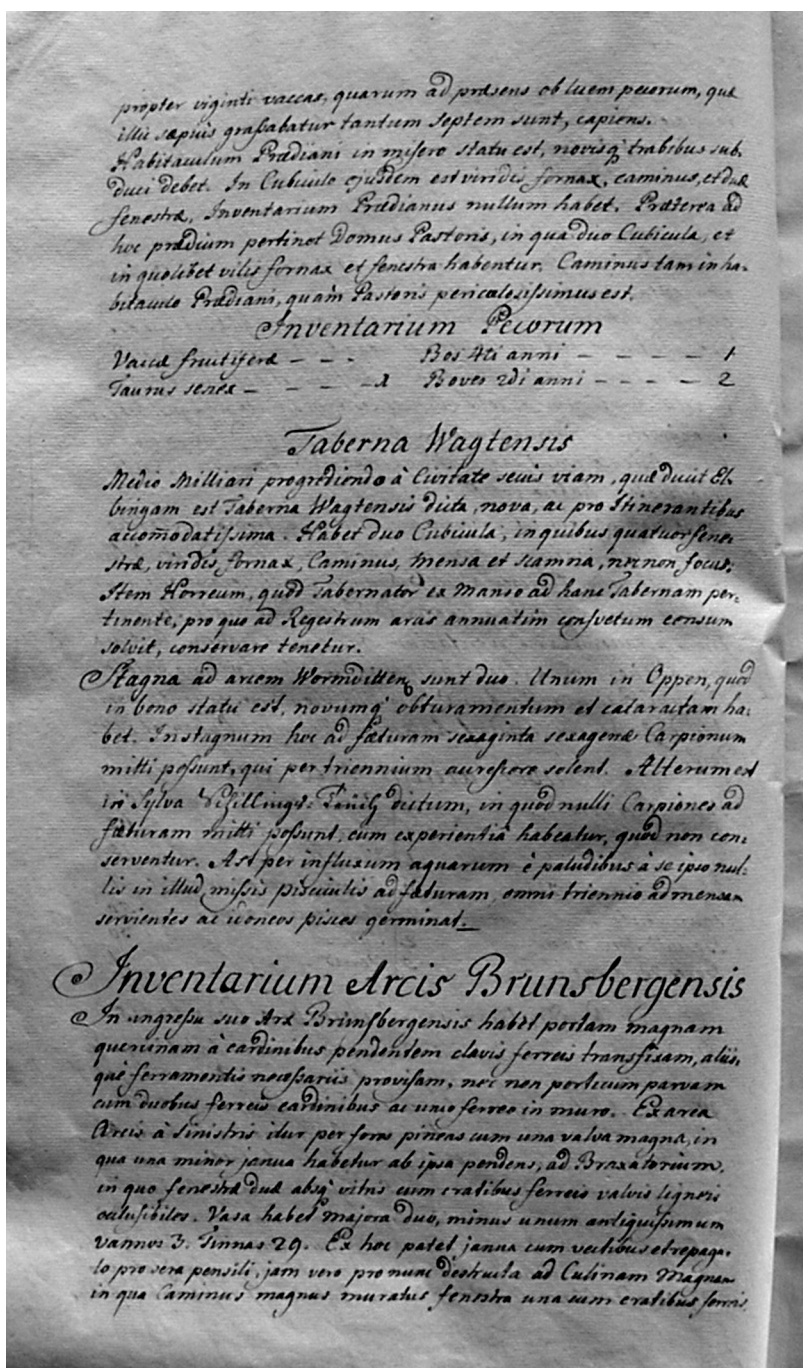
Suppellex huius arcis

Lebes cupreus ad 1½ tinna ¹²	1
Sellae ordinariae	6
Scutellae stannea	4
Mensa	4
Scamna	4
Orbes	12

^{a-a} Zdanie wykreślone.

¹¹ Por. przyp. 4.

¹² Tinna (lac.), Tonne (niem.), becza (pol.) – jednostka objętości 1 Tonne = 2,5 Scheffel = 10 Viertel = 40 Metzen = 120 Stof = około 137,5 litra, por.: W. Heidecke, *Alte Maße Altpreußens, Altpreußische Geschlechterkund. Neue Folge. Blätter des Vereins für Familienforschung in Ost- und Westpreußen*, 1993, Jg. 41, Bd. 23, s. 511.

Ryc. 2. Pierwsza karta inwentrza zamku w Braniewie z około 1767 r. (AAWO, AB, D 120a, k. 44 v)
(fot. G. Świdorski)